

LARS FURULAND

LARS GUNNAR ANTON FURULAND föddes den 22 februari 1928. När han föddes bodde föräldrarna i ett studentrum, men efter ett halvår flyttade familjen till Malung där Lars far hade blivit rektor för folkhögskolan. I kraftfältet mellan studentrummet och folkhögskolan skulle det mesta av Lars Furulands yrkesliv finnas – det fält som skapas mellan akademien och folkrörelsernas bildningsverksamhet. När han avled den 1 december 2009 hade han fått en mängd uppdrag och utmärkelser. Bland dem kan nämnas flera uppdrag i forskningsråd under 1980-talet, ledamotskap i Kungl. Gustaf Adolfs Akademien för svensk folkkultur 1986, gästprofessor i Minneapolis hösten 1988, Ivar Lo-Johanssons personliga pris 1993. I denna akademi blev han ledamot 1986.

Hans mor Sigrid kom från Värmland, där hennes far började som smed och avancerade till förman. Lars Furulands far Gunnar kom från ett fattigt småbrukarhem, segt upparbetat genom nyodling – alltså den sorts verksamhet som har skildrats av arbetarförfattare som Vilhelm Moberg och Ivar Lo-Johansson. Släktbakgrunden gav en resonansbotten åt Lars Furulands eget intresse för arbetarlitteraturen. Men hur mycket hans eget öde än var individuellt, var han också en del av den stora process som har kallats ståndscirkulation, demokratisering eller klassresa.

Malung och Västerdalarna kom Lars Furuland att räkna som sin

verkliga hembygd. Sin barndom har han skildrat med stor kärlek i sina memoarer, *Mina dagsverken* (2009). Livet i rektorsbostaden var idylliskt och delvis privilegierat. Men familjen Furuland var samtidigt en del av bygemenskapen där den också deltog i kofösningen. Gunnar Furuland var en av de ledande i ortens föreningsliv. I memoarerna berättar Lars Furuland om hur svårt han själv hade att hantera att pappan alltid framträdde med frågor eller tacktal, och att pappan också hade en tendens att reagera snabbt och häftigt. Lars såg sin egen kompromissvilja som en reaktion mot faderns sätt att vara. Om det är sant eller inte spelar kanske ingen roll. Intressant är påståendet hur som helst som ett exempel på hur Lars Furuland gärna återförde mycket på sin egen barndoms-miljö. Livet igenom verkar den ha skimrat för honom.

Lars Furuland gick latinlinjen på gymnasiet i Karlstad och kom till Uppsala höstterminen 1948. Han var inställd på att studera humaniora, började med nordiska språk, fortsatte med historia och sedan litteraturhistoria. Furuland beundrade särskilt Victor Svanberg, vars socialt engagerade litteraturkritik och socialhistoriskt inriktade forskning gjorde stort intryck på honom. Som student lärde han sig också att imponeras av Svanberg som pedagog – skarp, snabb, observant, om än med en tendens till brutalitet. Som lärare skulle Furuland dock själv välja andra och vänligare metoder.

Tidigt verkar Lars Furuland ha utvecklat det breda kulturhistoriska och socialhistoriska intresse som skulle präglade hans forskning. Också detta skiljde honom från Svanberg, som främst var intresserad av de stora, kanoniserade författarna. Som ämne för sin doktorsavhandling valde Furuland först några arbetarskildrare vid tiden för storstrejken. Men snart vidgades ämnet. Han arbetade på bredden i tidningar och tidskrifter. Där hittade han vad han kallade en ”utkantlitteratur” av skönlitterära skildringar av statares levnadsvillkor. Avhandlingen, som hette *Statarna i litteraturen* och lades fram 1962, växte ut till en magnifik undersökning av bakgrunden till 1930-talets statarskola i litteraturen. Den analyserade inte bara spåren av statarna i skönlitteraturen,

Foto Lennart Isaksson / Scanpix.

utan också statarnas socialhistoria och deras kulturmiljöer. I jämförelse med Svanbergs metod innebar Furulands perspektiv en breddning av den litteratursociologiska forskningen – och delvis ett återknytande till Henrik Schücks materialistiska kulturhistoria. Avhandlingen väckte stor uppmärksamhet – Furulands bibliografi listar ett sjuttioal artiklar och recensioner med anledning av boken.

Efter disputationen gick Furuland den då vanliga vägen med provårs-tjänstgöring och lektorstjänstgöring, men efter ett par år dök en chans upp. Ett par unga historiker i Uppsala föreslog ett gemensamt storprojekt kring folkrörelsernas historia. Det finansierades av Humanistiska forskningsrådet och startade 1965. Furuland ledde arbetet med att samla in och analysera uppgifter om folkrörelserna som litterära kulturmiljöer. Han byggde snabbt upp en forskargrupp som arbetade med intervjuer, excerpering och analys. Det var en gemensam kraftinsats, driven av energiflödet från Lars Furuland. Förutom böcker och uppsatser avsatte projektet omfattande register över det litterära innehållet i folkrörelsepressen. De publicerades i den litteratursociologiska tidskrift som Furuland hade startat, *Litteratur och samhälle*.

Det var inom detta projekt som Avdelningen för litteratursociologi grundades. Lars Furuland har ofta berättat om hur han resonerade. Att tala om ”folkrörelseprojektet” tyckte han var för smalt. Han hade läst in sig på den internationella moderna litteratursociologiska teoribildning som hade utvecklats under de senast decennierna. En dag under 1965 ska han helt enkelt ha satt upp en lapp utanför sitt tjänsterum med texten Avdelningen för litteratursociologi. Handlingen visade inte bara vetenskaplig framsynthet, utan också en förmåga att överträda regelverk som egentligen var Lars Furuland främmande. Hade han formellt bett att få grunda en sådan avdelning hade han kanske fått nej, med tanke på det motstånd institutionen initialt hade visat projektet.

Med denna breddning av uppdraget blev folkrörelseprojektet en del av en ständigt växande forskningsinriktning. Det här är inte platsen att beskriva litteratursociologins utveckling – här får det räcka med att säga

att Lars Furuland var en del av en samtida internationell utveckling med ett ökat intresse för litteraturens materiella villkor, populärkultur och kulturvanor. Men trots breddningen strävade Furuland hela tiden efter att hålla kvar litteratursociologin inom moderämnet.

Under de följande decennierna drev Lars Furuland en omfattande verksamhet på tre områden: genom egen forskning, som forskningsledare, och som folkbildare.

Hans egen forskning gällde främst arbetarlitteraturen och autodidakterna, deras kulturmiljöer och litteratur. En första stor undersökning var *Folkhögskolan – en bildningsväg för svenska författare* (i bokform 1971). Senare kom en monografi om Ivar Lo-Johansson, *Statarnas ombudsman i dikten* (1976) och så småningom den breda översikten *Svensk arbetarlitteratur* (2006), som bokstavligen hade förberetts under decennierna. Kring dessa monografier svärmade en mängd uppsatser och artiklar. De var ägnade författare som Lars Ahlin, Dan Andersson, Jan Fridegård, Gustav Hedenvind-Eriksson och Vilhelm Moberg. Namnen påminner om att det var arbetarlitteraturens klassiska period som först intresserade honom mest. Men med åren skulle han som kritiker bevaka den nya vågen av arbetarlitteratur med namn som Elsie Johansson och Aino Trosell.

Lars Furulands kunskaper om arbetarlitteraturen – och hans kärlek till den – var sådana att han närmast personifierade forskningsområdet. Men även om arbetarlitteraturen kanske förblev det ämne som låg honom närmast, arbetade han sig vidare genom andra litteraturarter. Efter folkrörelseprojektet gällde hans nästa stora insats barn- och ungdomslitteratur, där han bland annat var med om att ge ut *Barnlitteratur i Sverige* (1970) tillsammans med Örjan Lindberger och Mary Ørvig. Furuland och hans forskarkollegor engagerades också i 1968 års litteraturutredning, där de gjorde olika branschstudier. Resultaten från deras forskning tillhör bakgrunden till det statliga litteraturstöd som stödjer produktionen av klassiker och så kallad ”smal” litteratur. I sjuttioalets politiserade klimat ansåg somliga det kontroversiellt att en forskare

hjälpte staten med utredningsarbete. Furuland påpekade då stillsamt att han, liksom hans kritiker, var anställda av staten, och att det inte var onaturligt att tjäna medborgarna – allra helst om det kunde gynna den goda litteraturen.

Ännu ett av Lars Furulands forskningsintressen var amatörförfattare och regional litteratur, områden som ofta glöms inom ett ämne som främst sysslar med den nationella litterära elitkulturen. Hans intresse gällde här helt enkelt litteraturens betydelse i människors vardagsliv. Amatörförfattarna studerade han i *Skrivare i Skaraborg* (1977), medan den regionala litteraturen främst behandlades i flera arbeten med anknytning till Bergslagen. Bland dem fanns den stora bibliografin *Bergslagen och litteraturen* (1998).

Furuland deltog också aktivt i utvecklingen av litteratursociologisk teori och metod. Störst genomslag hade hans välkända modell över ”den litterära processen”, det litterära verkets väg från idé ut i det litterära systemet med dess producenter, distributörer och konsumenter. En första version publicerades 1970, dock endast på svenska. Den som har följt forskningsområdet har senare kunnat se internationella berömdheter som Robert Darnton och andra återuppfinna denna modell, hälsade som teoretiska pionjärer.

Som forskningsledare lyckades Lars Furuland få medel för flera stora projekt. Efter folkrörelseprojektet kom bland annat projekt om svensk litteratursociologi, barn- och ungdomslitteratur, folkbiblioteksforskning och svensk-amerikansk litteratur. Furuland hade inte bara förmågan att entusiasmera personerna kring sig, utan också att gradvis till andra lämna över forskningsområden som han själv hade varit med om att arbeta upp. Akademiskt revirtänkande var honom främmande. Det var säkert ett av skälen till att han väckte sådan beundran och kärlek hos dem som samlades runt honom. Ett annat var naturligtvis hans saklighet, hjälpsamhet och aptit på vetenskap. När han koncentrerade sina krafter kunde hans noggrannhet vara närmast överväldigande – det finns gott om berättelser om maratonpass av manuskriptgenomgångar

när Lars lät saken styra, snarare än något så trivialt som tiden. Men hur respekterad han än var inom sina forskningsområden, utvecklade han aldrig den grandiosa professorlighet som tillhör begåvningarnas yrkesrisker. Han var en i gruppen, visserligen främst bland likar, men mer med tonvikten på likar än på främst. Visst kunde han vara kritisk när han tyckte att något inte riktigt höll måttet. Men han inledde alltid med att betona det positiva, det som var välgjort och utvecklingsbart. Han var alltid skarpare i tanken än i orden.

Institutionellt förändrades litteratursociologins ställning under hans tid, och inte minst genom hans insatser. Vid slutet av 1970-talet inrättades en professur med litteratursociologisk inriktning vid hemmainstitutionen. År 1979 blev Lars Furuland dess förste innehavare. Det gav stabilitet åt en inriktning som dittills främst fått leva på projektmedel. Av stor betydelse i det dagliga arbetet var hans samarbete med Bo Bennich-Björkman, en annan av den moderna litteratursociologins pionjärer. De var olika till personlighet, politik och forskningsintressen, men kunde just därför komplettera varandra. Bland annat betydde det att Lars Furuland tog på sig uppdraget att bli avdelningens ansikte utåt – den som skrev i tidningar, föreläste och deltog i den kulturpolitiska debatten. Inte minst blev han en försvarare av folkbiblioteken och gjorde under många år viktiga insatser som föreläsare på bibliotekarietutbildningen – liksom för folkbiblioteksforskningen.

Under hela sitt liv var Lars Furuland verksam inom folkbildning och populärvetenskap. Hans bibliografi omfattar ca 1 200 poster, många av dem tidningsartiklar. De första åren kan man följa hans bostadsorter, från *Dala-Demokraten* till *Uppsala Nya Tidning*, men han skrev också i *Dagens Nyheter*. Att publicera sig i den nationella pressen eller den egna universitetsstadens lokaltidning tillhör vanligheterna för humanistiska akademiker. Lars Furuland avvek dock från mönstret genom att ofta skriva i publikationer med anknytning till folkrörelserna – exempelvis *Lantarbetaren*, *Land*, *LO-tidningen* och *SIA/Skogsindustriarbetaren*. Det var folkbildaren Lars Furuland som drog konsekvensen av att de

stora drakarna har svårt att nå läsare utanför de kulturella eliterna, och att den som vill skriva för andra därför måste söka andra vägar. Naturligt nog skrev han om sina specialämnen, inte minst om arbetarlitteratur och folkbibliotek. Men hans insats som folkbildare hade också andra dimensioner. Bland mycket annat var Lars Furuland en trågen utgivare – av novellurval och andra antologier, folkbildningsminnen och brevurval, volymer som spred litteratur och kännedomen om den.

Ytterligare en del av hans verksamhet var alla de föreläsningar han höll runtom i landet, på kursdagar, i bibliotek och i olika bildningsförbund. Sådant syns inte i bibliografierna, men tog mycket av hans tid och gav honom mycket glädje. Många minns honom, skyndande till något tåg eller regionalbuss med portföljen packad med böcker, kanske också en rullväska full av böcker till försäljning. Utåt sett var det kanske en oglamorös verksamhet, och en som ger få poäng i nutida värderingar av humanioras samhällsnytta. Men för Lars Furuland låg detta nära kärnan i hans uppdrag som intellektuell. Det levande mötet med personer kring litteratur och kulturfrågor var det han strävade efter. Och de bästa mötena för honom var nog de med personer som var kulturkämpar på mindre orter. Då lyste blicken bakom glasögonen, och åhörarna hade fått en idol för livet.

När jag kom till Avdelningen för litteratursociologi vid slutet av sjuttio-tioalet var det en vital miljö, förevigad och karikerad i Peter Kihlgårds roman *Ta rygg*. Omgivna av kortlådor och datalakan sysslade skaror av projektanställda med excerpering av material om bokutgivning och Lars Furuland ilade ibland förbi i korridorerna. Han var alltid på väg någonstans, mot en ny föreläsning, något seminarium eller sammanträde om forskningsmedel. Tiden var alltid knapp, men nästan alltid lämnade han ett vänligt ord hängande i luftströmmen efter sig.

Ibland fick man hjälpa honom med något, det kunde vara motläsning av ett korrektur. Men lugnet i hans tjänsterum varade sällan länge. Telefonen ringde – det var en journalist som ville ha en kommentar om

folkbibliotekens ställning. Telefonen ringde igen – mankemang hade inträffat med sidbrytningarna i den nya upplagan av *Ord och bilder för barn och ungdom* och Lars måste muntligt komprimera två meningar till en, räknande på utrymmet i antal typrum. Telefonen skrek till igen – någon ville boka honom för en föreläsning i Skinnskatteberg. Och mitt i denna turbin av telefonerande arbetade Lars vidare med korrekturet, extemporerande små föreläsningar om sätteribranschens förändringar sedan femtioalet eller om arbetarförfattares läsvanor. Och på något sätt blev korrekturet under tiden färdigt och expedierat. Ingen visste som Lars när den sista brevlådan i Uppsala tömdes.

Att Lars Furuland var lycklig i sitt yrke kunde alla se, trots att hans ansikte ibland var grått av stress och plikter. Och han lyckades alltid låta andra värma sig i hans generositet och arbetsglädje. Klagade han på något så var det aldrig på arbetsbördan, utan på sådant som kortsynt kulturpolitik som inte insåg hoten mot läskulturen.

Lars fick lämna sin professur ett år i förtid av hälsoskäl, och det inträffade också en tragedi i familjen som tog hårt på honom. Men snart var han igång igen med nya projekt och mängder av tidningsartiklar i *Dala-Demokraten* och *Upsala Nya Tidning*. Det här var också åren när han gjorde färdig sin stora bibliografi över litteraturen i Bergslagen och översikten av svensk arbetarlitteratur. Hans sista bok blev memoarerna där han samlade krafterna för att summera sitt liv. Inte minst framgår där vilken glädje familjen var för honom.

Visst skulle det gå att säga att Lars Furuland gjorde sina dagsverken med stor trofasthet och ihärdighet, dag efter dag. Men jag minns honom också på ett annat sätt. Lars var inte bara arbetsam, utan också oerhört snabb och exakt – när han var inne på sina specialområden flög hans tanke snabbare än en svala till rätt mål. Nu har svalan fallit till marken. Och ingenting är längre som det borde vara.

Johan Svedjedal